

Stanisław Staszic - wielki syn ziemi pilskiej. Jego twórczość i życie.

Listopad 1755 r. Stanisław Staszic przychodzi na świat w Pile. Jego ojciec Wawrzyniec Staszic był burmistrzem Piły, rzecznikiem interesów mieszczan. Zasadnicze wykształcenie St. Staszic uzyskał w liceum w Wałczu, następnie podjął studia w seminarium duchownym w Poznaniu.

1772 r. I rozbiór Polski. Trzy sprzymierzone kraje - Prusy, Rosja, i Austria - dokonały zaboru znacznej części terytorium I Rzeczypospolitej. Miasto rodzinne Staszica zostało włączone w obszar zaboru pruskiego. Młody Staszic głęboko przeżył bezprawie pruskiej władzy, m.in. napaście na wsie i porywanie mężczyzn do armii. Przetłumaczył poemat L. Racine'a „Religia”, który ukazał się w druku dopiero w 1779 r. wraz z przekładem wiersza F.I. Voltaire'a „O zapadnięciu Lizbony”.

1774 r. Staszic otrzymał pierwsze święcenia kapłańskie. Natomiast wyświęcony na kapłana został prawdopodobnie w drugiej połowie 1778 r. albo w pierwszej połowie 1779 r. W międzyczasie w 1778 r. przyznano mu godność kanclerza kolegiaty szamotulskiej i prawo do dochodów z dóbr Jankowie.

1779 r. Po otrzymaniu potrzebnych funduszy od ojca Stanisław Staszic wyjechał przez Lipsk i Getyngę - gdzie odwiedził miejscowe uniwersytety - do Paryża, duchowej stolicy i największego ośrodka naukowego ówczesnej Europy. Tam zapoznał się z życiem kulturalnym, społecznym i politycznym Francji z okresu poprzedzającego Wielką Rewolucję Francuską. W Golle'ge de France interesował się naukami przyrodniczymi, głównie fizyka i historią naturalną, poznał wybitnego uczonego G.L Buffona, którego fundamentalne dzieło „Epoki natury” postanowił przetłumaczyć.

1780 r. Były kanclerz koronny hr. Andrzej Zamoyski wydał w Polsce „Zbiór praw sądowych”, pierwszy w kraju postępowy kodeks prawny odrzucony przez szlacheckich posłów, jako zbyt radykalny: „Zbiór praw wyżej wspomniany na zawsze uchylamy i na żadnym sejmie, aby nie był wskrzeszany, chcemy”. Idee A. Zamoyskiego wywarły istotny wpływ na poglądy społeczno-polityczne Stanisława Staszica.

1781 r. Staszic przyjechał z Francji do kraju i po krótkim pobycie w domu hrabiego de Mier został guwernerem dzieci byłego kanclerza hr. A. Zamoyskiego. Zamoyski w 1765 r. pierwszy w kraju zamienił chłopom żyjącym w jego majątku pańszczyznę na czynsz. St. Staszic uczył, wychowywał i opiekował się trojgiem dzieci Zamoyskich do około 1796 r.

1784 r. Władze austriackie zlikwidowały Akademię Zamoyskich w Zamościu, w której Staszic uzyskał doktorat obojga praw i katedrę j. francuskiego. Uczelnia ta została zamieniona przez zaborcę na liceum.

1786 r. Ukazały się „Epoki natury” G. E. Buffona w polskim przekładzie St. Staszica. Intencją wielkiego uczonego francuskiego było ukazanie kolejnych faz powstawania ziemi i świata.

1787 r. Anonimowo ukazały się „Uwagi nad życiem Jana Zamoyskiego”, ostra rozprawa polityczna Staszica podejmująca zagadnienia z różnych dziedzin życia

narodowego wymagających niezwłocznych reform. Autor przedstawił w niej główne przyczyny rozkładu społecznego. Przestrzegał przed zagrożeniami wynikającymi z faktu elekcyjnego obierania królów, poruszał palące kwestie organizacji i liczebności wojska, zwiększenia, podatków, złej sytuacji mieszczaństwa i miast polskich pozbawionych praw oraz apelował o edukację dostępną dla wszystkich obywateli. Postulował projekt reform państwa, które spotkały się i odegrały ważną rolę w okresie formułowania uchwał Sejmu Czteroletniego.

1788r. Zainaugurowano wielkie dzieło Sejmu Czteroletniego reformującego ustrój i władzę państwową, ukoronowane w dniu 3 maja 1791 r. Ustawą Rządową popularnie nazwaną Konstytucją 3 Maja.

Ta największa zdobycz polskiego oświecenia jakkolwiek nie ocaliła suwerenności państwa, ale „ocaliła. Naród”, gdyż definitywnie przekreślała wielowiekowe feudalne, przesady określające życie społeczeństwa, a przede wszystkim podważała dotychczasowe przywileje szlachty i magnaterii. Stanisław Staszic swoją polityczną publicystyką wywarł znaczny wpływ na ideowy kształt Konstytucji 3 Maja.

W Warszawie ukazuje się dokonane przez Staszica tłumaczenie romansu Jana Piotra Clarisa de Florianiana „Numa Pompiliusz, drugi król Rzymu” ten dydaktyczny romans o typie idealnego władcy miał przekazać społeczeństwu polskiemu wyobrażenie rządów doskonałych zapewniających państwu blask i potęgę.

1789 r. Wybuchła Wielka Rewolucja Francuska, w wyniku której Francja stała się republiką. Stabilizacja europejska uległa zachwianiu, radykalne idee jakobinów przenikały do innych państw grożąc fermentem, wewnętrznym. Docierające do Polski wiadomości o Rewolucji Francuskiej zaniepokoiły warstwy uprzywilejowane. W przekładzie Staszica ukazała się rozprawa pióra Antoniego Leonarda Thomasa zat. „Pochwała Marka Aureliusza”. Ukazała ona obraz idealnego władcy przepełnionego troską dobro swoich poddanych. Był on przeciwieństwem złego władcy dbającego tylko o siebie i swoje interesy.

1790 r. Na polskim rynku czytelniczym ukazały się anonimowo „Przestrogi dla Polski” St. Staszica. Książka ta powstała na tle wydarzeń zaistniałych w pierwszym okresie Sejmu Czteroletniego gwałtownie zaatakowała ówczesną rzeczywistość społeczną, polityczną, i ekonomiczną państwa. Autor skrytykował w tym dziele arystokrację feudalną, jej egoizm, obnażył tragiczną sytuację chłopstwa oraz ciemnotę i samowolę szlachty paraliżującej funkcjonowanie takich organów państwowych, jak sejm, skarbowość, politykę zagraniczną, obronę narodową, itp. Szukał też autor „Przestróg...” środków zdolnych zabezpieczyć byt Polski zagrożonej zagładą.

Staszic wraz z rodziną ordynata hr. Zamoyskiego wyjechał do Włoch. Wrażenie podróże zainspirowały go do zaprowadzenia „Dziennika podróży”; obejmującego okres od 1790 do 1791r. Treść „Dziennika...” kontynuował Staszic także w latach następnych aż do 1805r. Najbardziej poprawną i kompetentną edycję „Dziennika...” opublikowano pod redakcją Cz. Łańiewskiego w 1931r. W zapisach swych Staszic odnotował postępowe wzory dostrzeżone w życiu społecznym innych krajów, jak też destruktywne przeżytki feudalne krępujące ich rozwój i postęp. Akcentował w „Dzienniku...” potrzebę wiodącej roli mieszczaństwa oraz usamodzielnionego włościaństwa. Jego zdaniem warstwy te

potrzebne były do prawidłowego funkcjonowanie społecznego i gospodarczego kraju.

1792 r. Zmarł ordynat hr. Andrzej Zamoyski. Staszic nadal pełnił czynności wychowawcy jego dzieci i pomagał ich matce Konstancji w prowadzeniu majątku. W kwietniu zawiązał się w Petersburgu magnacki spisek przeciw Sejmowi Czteroletniemu, zwany Konfederacją Targowicką. Targowiczanie wezwali na pomoc wojska rosyjskie, które po niedługim okresie walk oponowały Polskę.

1793 r. Nastąpił II rozbiór Polski dokonany przez Rosję i Prusy.

1793 r. Wybuchło narodowe powstanie kościuszkowskie przeciw Rosji i Prusom zakończone niepowodzeniem.

Niedługo potem Staszic wyjechał wraz z Konstancją Zamoyską i jej dziećmi do Wiednia, gdzie zajmował się sprawami majątkowymi Zamoyskich oraz poświęcał studiom nad geologią. Tam skrystalizował swoje poglądy na użyteczność badań geologicznych mogących w efekcie dać krajowi znaczne możliwości rozwoju przemysłowego, a tym samym wzbogacenia się i politycznego uniezależnienia.

1795 r. W wyniku III rozbioru Polski dokonano przez Rosję, Prusy i Austrię Polska przestała jako państwo figurować na mapie Europy. Społeczeństwo Polskie przeżyło potężny wstrząs duchowy i moralny. Jak pisał Maurycy Mochnacki: „Rozbiór Polski nie był sekcją trupa albo obumierającego ciała, lecz żywej istoty odradzającej się w samej katastrofie politycznego zgonu !”

1797 r. Staszic powrócił z Wiednia do Polski. Dotkliwie przeżył dramat zniewolonego narodu. Zastanawiał się wówczas nad ocaleniem tego co było jeszcze do uratowania. Rok ten jest również okresem wzmożonych podróży Staszica po różnych regionach kraju, podczas których przeprowadza szereg istotnych badań geologicznych. Ich wyniki notuje skrupulatnie w „Dzienniku podróży”. W przyszłości z notatek tych powstaną materiały pomocne do nakreślenia mapy geologicznej Polski.

1800 r. W Warszawie powołano do życia Towarzystwo Przyjaciół Nauk, nazwane „warszawskim”, którego zasadniczym celem było rozwijanie w duchu oświecenia myśli humanistycznej i obrona zagrożonej kultury narodowej na obszarach trzech zaborów. TPN pod przywództwem bpa J.Ch. Albertrandiego skupiło wokół swego programu najwybitniejsze umysły i najbardziej znaczące osobistości nauki polskiej. St. Staszic uczestniczył w założycielskich pracach Towarzystwa Przyjaciół Nauk.

1801 r. Staszic nabył dobra hrubieszowskie na nazwisko księcia Aleksandra Sapiehy i jego małżonki Anny z Zamoyskich. Jako mieszczanin nie miał Staszic uprawnień do nabywania posiadłości ziemskich.

1803 r. Drugie wydanie „Epok natury”. Tym razem zostało ono zaopatrzone w krytyczne zapiski i uwagi Staszica odnoszące się również do budowy geologicznej ziem polskich. Zaznaczył m.in.: „... tłumaczyłem dla tych, którzy myśleć boją się: bo tu myśleć będą musieli. Ale przełożyłem na mój język to pełne dowcipu dzieło ludzi kochających prawdę, umiejących i pragnących myśleć, dla których ciekawość stała się potrzebą.”

1804 r. Staszic ponownie udaje się do Paryża święcącego w tym czasie tryumfy

cesarza Napoleona. Tam studiował i uzupełniał wiedzę geologiczną.

1805 r. Powracając z Francji zwiedził Alpy i Apeniny. Wróciwszy do kraju wyruszył na badania budowy geologicznej Tatr. Był pierwszym polskim turystą i badaczem gór. Zdobył szczyty Krywania i Łomnicy, na których przeprowadził dokładne pomiary fizyczne skał, ciśnień i temperatur w różnych porach dnia.

1807 r. Armia Napoleona przybywa do Polski. Następuje utworzenie Księstwa Warszawskiego i powołanie do życia Komisji Rządzącej. 22 lipca ustanowiono konstytucję Księstwa Warszawskiego stwierdzającą, iż wszyscy ludzie są „równi wobec prawa”.

Ukazała się prekursorska praca Staszica „O statystyce Polski”, pierwsza publikacja tego rodzaju w piśmiennictwie krajowym ilustrująca przy pomocy danych liczbowych stan gospodarki polskiej, zasoby naturalne, wydobycie minerałów i kruszców. Dotychczasowe europejskie prace statystyczne nie zawierały liczbowego ujęcia tych zagadnień. Od tej pory Staszic cieszy się opinią „ojca statystyki polskiej”.

Staszic został powołany na członka Izby Edukacyjnej. Aż do 1812 r. wykonywał ważne funkcje związane z opieką nad stroną organizacyjną i finansową szkolnictwa polskiego

1808 r. Staszic został wybrany prezesem Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Niedługo po tym wyborze książę warszawski Fryderyk August I mianował go referendarzem stanu przy Radzie Stanu Księstwa Warszawskiego, gdzie wywierał istotny wpływ na prace kodyfikacyjne oraz sprawy sądowe i administracyjne, zwłaszcza szkolenie urzędników.

1809 r. Staszic jako konsylarz ministerstwa skarbu zajmował się m.in. rewindykacją sum bajońskich, pożyczkami zagranicznymi oraz emisją biletów skarbowych. Ponadto pełnił obowiązki członka deputacji podatkowej i etatowej. W okresie tym był również członkiem deputacji redagującej projekty powstania zbrojnego w całym kraju w związku z wojną przeciwko Austrii. Działa także w deputacji doskonalącej administrację, co dało mu okazję do wywierania wpływu na kształt tworzonej Rady Górniczej zajmującej się zakładaniem i organizacją kopalń i hut.

1810 r. Jest to najbardziej twórczy okres w życiu Staszica zapoczątkowany nominacją na Radcę Stanu, wspólnie z hr. St. Kostką Potockim rozpoczynającą walkę o nowy charakter polityki edukacyjnej i o sposób finansowania szkolnictwa. Staszic żarliwie bronił tradycji Komisji Edukacji Narodowej i opierania jej dochodowości na dobrach odrębnie administrowanych, jak również zasady kolegialności władzy naczelnej. Owa koncepcja funkcjonowania i samofinansowania się szkolnictwa była w tym czasie prekursorska na skalę europejską. Jako Radca Stanu zajmował się szczególnie sprawami skarbowymi, administracyjnymi kwestiami podniesienia wydajności gospodarki krajowej, urzędzenia miast, poczty, kodeksu karnego, dóbr narodowych oraz wspomagania włościan w czasie głodu. Należy podkreślić, że wykonując swe funkcje w Radzie Stanu zawsze troszczył się o zgodność dekretów i rozporządzeń z konstytucją Księstwa.

1811 r. Staszic staje się prawdziwym właścicielem starostwa hrubieszowskiego zajmującego powierzchnię 12 tys. mórg. Posiadłość ta obejmowała Hrubieszów wraz z

okolicznymi wioskami na Lubelszczyźnie, które zamieszkiwało około 4 tys. osób. W krótkim czasie uczynił te dobra rentownymi i gospodarnymi.

1812 r. Zostaje Staszic członkiem Dyrekcji Edukacyjnej. Na stanowisku tym przyczynia się do pomnożenia liczby szkół elementarnych i szkół wyższego stopnia m. in. dzięki niemu utworzono trzy seminaria nauczycielskie, szkołę lekarską, położniczą, prawną i agronomiczną. Dzięki jego staraniom powstał Instytut Głuchoniemych. W dziedzinie edukacji narodowej wchodzi w życie opracowane przez niego zasady działania hierarchii szkolnej.

1812/13 r. Po powrocie wojsk francuskich spod Moskwy i po upadku cesarza Napoleona sytuacja polityczna w Europie i Księstwie zmieniła się radykalnie. Do Warszawy przybył carski generał Miłoradowicz.

1814 r. Wojska rosyjskie zajęły obszar Księstwa Warszawskiego. Car powołał Radę Najwyższą Tymczasową Księstwa Warszawskiego. Wiceprzewodniczącym Rady został mianowany Nikołaj Nowosilcow. Dowódcą przybyłego z Francji wojska polskiego został brat cara, Wielki Książę Konstanty.

Staszic po okresowym pobycie u Marcina Badeniego - późniejszego ministra sprawiedliwości - w którego posiadłości tworzył swój osiemnastotomowy epos „Ród ludzki” powrócił do Warszawy. Tam sformułował program: „Polacy nie powinni tylko od władz oczekiwać ułożenia swego bytu i losu...”.

1815 r. Powołano Rząd Tymczasowy Królestwa Kongresowego. Gar Aleksander I koronował się na króla Polski. Staszica ponownie mianowano Radcą Stanu, wchodzi również do Wydziału Oświecenia Narodowego. W uznaniu zasług zostaje odznaczony Orderem św. Stanisława I klasy.

St. Staszicowi powierzono obowiązki członka Komisji Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z prawem zastępowania ministra. Wywierał tym Staszic znaczny wpływ na podległe Komisji organizacje i stowarzyszenia, w tym Komisję Najwyższą Egzaminacyjną, Komisję Emerytalną i Komisję Górniczą. Podłożył w okresie piastowania tej funkcji trwał podwaliny pod szkolnictwo techniczne, projektował Szkołę Inżynierii Dróg i Mostów oraz przewodził pracom zdążającym do utworzenia szkoły politechnicznej.

Wydrukowano dwa dzieła Staszica „Myśl o równowadze politycznej Europy” oraz „O ziemiorództwie Karpatów i innych gór i równin Polski”. W „Myślach o równowadze...” dokonał Staszic zasadniczego zwrotu w zapatrywaniach politycznych. Jedyne ratunek dla Polski upatrywał w połączeniu z Rosją. Kreślił wielką ideę zrzeszenia narodów słowiańskich w jeden organizm polityczno-społeczny, co wywołało w społeczeństwie polemiki i sprzeczności. W pracy „O ziemiorództwie Karpatów...” przedstawił rezultaty badań przeprowadzonych w Tatrach. Dzieło to dawało nowoczesne podstawy naukowe do przyszłych penetracji geologicznych mających rozwinąć przemysł krajowy. Do dzieła dołączył Staszic jeden z pierwszych tego typu na świecie atlas geologiczny ziem polskich.

1816 r. Staszic został członkiem Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji.

Mianowany dyrektorem Dyrekcji Przemysłu i Kunsztów podległej tejże Komisji uzyskał szerokie kompetencje w kierowaniu sprawami górnictwa i hutnictwa, a zwłaszcza świeżo powstałej Głównej Dyrekcji Górniczej działającej w Kielcach. Tworzy tam Korpus Górniczy będący rządową organizacją zawodową, której członkowie zwolnieni byli od podatków i służby wojskowej. Również w Kielcach powołał Staszic do życia wyższą uczelnię techniczną zwaną Szkołą Akademiczno-Górnictwiczną kształcącą kadry inżynierskie i techniczne dla potrzeb rodzimego przemysłu wydobywczego - hutniczego. Pierwszy Staszic odkrył w Polsce złoża węgla, pobudował kopalnie w Dąbrowie. Stworzenie od podstaw geologii polskiej oraz ogromne zasługi praktycznego jej wykorzystania zyskały mu w nauce miano „ojca geologii polskiej”.

Zainicjował utworzenie Szkoły Głównej Warszawskiej przemianowanej później na Uniwersytet Warszawski.

Powstało Towarzystwo Rolnicze Hrubieszowskie. Staszic zniósł w majątku hrubieszowskim pańszczyznę oraz obdarował chłopów-gospodarzy ziemią. W zawartym z nimi „Kontrakcie Towarzystwa Rolniczego Hrubieszowskiego” zastrzegął, iż dochody służąc wspólnotowym potrzebom gminy udoskonalać rolnictwo i rzemiosło, jak również pomagać solidarnemu „ratowaniu się w nieszczęściach”.

1819 r. Jako wiceminister Komisji Oświecenia podpisał w zastępstwie ministra hr. Stanisława Kostki Potockiego dekret o cenzurze mającej obejmować wszystkie druki ukazujące się na obszarze Królestwa Polskiego. Aktem tym Staszic utracił sympatię kręgów społecznych nastawionych opozycyjnie wobec władz.

1819/20 r. Wbrew postanowieniom cenzury wydrukowano „Ród ludzki” Staszica zamieszczony w VII, VIII i IX tomie jego „Dzieł”. W tym historycznym poemacie starał się autor ukazać najważniejsze etapy rozwoju ludzkości, jak też dokonać analizy systemów filozoficznych stojących u podstaw rodzących się krzywd i niesprawiedliwości. „... coraz bardziej zastanawiając się nad źródłem tych niesprawiedliwości, wypływających z złych zasad społeczeństw ludzkich poświęciłem czas na rozpoznanie gruntownie tych wad szkodliwych ogólnej ludzkiej rodzinie, zbierałem uwagi nad głównymi epokami zmiany, powstania i upadania cywilizacji narodów” - pisał Staszic w swoim dziele.

1821 r. Narastają konflikty St. Staszica z ministrem skarbu, zaufanym dygnitarzem cara w Królestwie, księciem Franciszkiem Ksawerym Druckim-Lubeckim. Zatarg powstał na tle różnicy zdań w kwestii opłacalności inwestycji górniczych i rentowności kopalń.

Na zamówienie Towarzystwa Przyjaciół Nauk Staszic pisze „Krótki rys życia mego”.

Hr. Stanisław Kostka Potocki został zdymisjonowany w związku z opublikowaniem książki „Podróż do Ciemnogrodu”. Kolejnym ministrem szkolnictwa został hr. Stanisław Grabowski nazwany potocznie ministrem „ociemnienia”, ponieważ systematycznie niszczył dotychczasowe osiągnięcia w dziedzinie oświaty. Przykre konsekwencje takiego obrotu sprawy godziły również w Staszica.

1822 r. Akt darowizny dóbr hrubieszowskich został zalegalizowany rejentalnie.

Znowelizowany Kontrakt zawierał 108 artykułów dotyczących zasad działania Towarzystwa Rolniczego Hrubieszowskiego. Na 330 sygnatariuszy dokumentu tylko 38 umiało się podpisać. Każdy z włościan otrzymał ziemię o obszarze od 60 do 100 mórg polskich. Towarzystwo wśród wielu obowiązków winno było kształcić na swój koszt uzdolnioną młodzież, jak też rozszerzać wszechstronną opiekę nad sierotami, dziećmi opuszczonymi, starcami, osobami chorymi i niedołącznymi. Staszic zalegalizował Kontrakt Towarzystwa u cara Aleksandra I. Zorganizowane chłopstwo w Towarzystwie miało znamiona późniejszej spółdzielczości.

1823 r. Wzniesiono pałac Towarzystwa Przyjaciół Nauk według projektu architekta włoskiego Antonio Corazziego. Dawny budynek Towarzystwa został sprzedany, zaś uzyskane ze sprzedaży fundusze połączone z darowizną Staszica pozwoliły na wybudowanie nowego gmachu.

1824 r. Postanowieniem króla cara Aleksandra I Główną Dyрекcję Górniczą wcielono do Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu, która podlegała księciu Franciszkowi Ksaweremu Druckiemu-Lubeckiemu. Staszic utracił tym samym wpływ na działalność Dyrekcji Górniczej. Jednocześnie awansował na stanowisko ministra stanu, w którym zarządzał departamentem przemysłowym w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych. Równocześnie odznaczony został orderem Orła Białego.

Został zawarty układ celny z Rosją, przyczynił się on do eksportu produktów przemysłu, głównie tkackiego, w którego rozwój włożył Staszic wiele starań. Osobiście dbał o podniesienie jakości wyrobów tkackich, organizował wystawy oraz nagradzał najlepsze gatunki tkanin. Staszica można uznać za prekursora współczesnych wystaw przemysłowo-targowych.

Pod koniec życia Stanisław Staszic pełnił jeszcze obowiązki prezesa Towarzystwa Przyjaciół Nauk oraz przewodniczącego Rady Politechnicznej i Komisji Emerytalnej. Równocześnie czynnie udzielał się w Towarzystwie do Ksiąg Elementarnych.

20 stycznia 1826 r. Zgon Stanisława Staszica. Został pochowany na Bielanych w Warszawie. Cały swej majątek przeznaczył na lecznictwo (Instytut Głuchoniemych), oświatę i naukę. Kolejnym prezesem Towarzystwa Przyjaciół Nauk został poeta Julian Ursyn Niemcewicz. Decyzją księcia F.K. Druckiego-Lubeckiego kielecką Szkołę Akademiczno-Górniczą rozwiązano.

1831 r. Po upadku Postania Listopadowego władze carskie zlikwidowały Towarzystwo Przyjaciół Nauk.